

TARTIŖMALI İLMÎ İHTİSAS TOPLANTILARI -II

İSLÂMÎ İLİMLERDE
METODOLOJİ/USÛL
MES'ELESİ

II

TartıŖmalı İlmî İhtisas Toplantıları, 1,2,3

15-16 Mart ; 19-20 Nisan ; 17-18 Mayıs 2008

Çamlıca Sabahattin Zaim Kùltür Merkezi

İstanbul 2009

METİN TENKİDİNE DAİR

Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK*

Öncelikle metin tenkidi üzerinde yıllardır çalışmalar yapan ve bu konudaki gayretlerini, düşüncelerini, emeğini her fırsatta bizlerle, hadîs ilmi alanında çalışan, araştıran arkadaşlarla ve tüm ilim camiasıyla yazılı ve sözlü olarak paylaşan Salahattin Polat Bey'e teşekkür ediyorum. Bugün burada düşüncelerimizi ifade etmeye medar olan bir çalışmaya da imza atmış bulunuyorlar. Sunduğu tebliği ile de bizlere gayet faydalı bilgiler verdi. İzninizle ben konu ile ilgili gördüğüm birkaç hususa işaret etmek, dikkatlerinize arz etmek istiyorum:

Özellikle hadîs ilmi açısından konuya bakacak olursak, müşahhas bir ispat veya tecrübeye dayalı uygulamalardan hareket ederek gerçeğe daha çok yaklaşmamız veya onu yakalamamız söz konusu olabilir. Bu bakımdan, her konuda olduğu gibi, acaba temel İslâm ilimlerinin önemli ve ortak bir konusu gibi görülen metin tenkidi bahsinde önceliklerimiz neler olmalıdır? Nereden başlamalıyız? Neleri ve nasıl yapmalıyız? Bunlara benzer sorular ve sorunlar üzerinde durulması elbette gereklidir.

Neticede bir ortak düşünce ortaya çıkabilir veya çıkmayabilir. Fakat meselelerimizi bir masa etrafında konuşabilmemiz son derece önemli bir ilmî faaliyettir. Ben, diğer ilim alanlarından daha çok ve daha öncelikli olarak hadîs ilmi alanında metin tenkidi konusunun özellikle önemli olduğu kanaatimi belirtmek isterim. Çünkü hadîsler, sünnet malzemesi dediğimiz gerçek,

---

* Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi, rasitkucuk@gmail.com

tüm İslâmî ilimlere kaynaklık ediyor ve Kur'ân'dan sonra ikinci mevkide olma gibi bir özellik taşıyor. Biz bu sünnet/hadîs malzemesinin öncelikle rivayetle ilgili ilimlerin kuralları, kanunları dairesinde değerlendirildiğini görüyoruz.

Rivayetleri Kur'ân'a, sahih sünnete, aklın ölçüsüne vb. vurma gibi kıstaslar ve gayretler hep rivayet edilen metnin sıhhati veya sahih bir metin elde edebilmek içindir. Bunlar tamam da, özellikle günümüzde bazı ilahiyatçı arkadaşlarımızın naklin, aklın ve hissin kanunlarını hiç dikkate almaksızın sadece "aklıma uyarsa, makbuldür" demelerinin bir anlamı olabilir mi? Böyle geliş-güzel çıkışları "tenkit zihniyeti" gibi önemli bir alanla ilgili görmek ne derece ciddiye alınabilir?

Meselâ başlangıçtan beri herkes kendi aklını akl-ı hatm (son akıl/yegane akıl) ilan etseydi ve bundan dolayı rivayetler atılıp yok sayılsa, hafızalardan ve kitaplardan silinmiş olsaydı bugün bize çok anlamlı gelen birçok rivayet kaybolup gider günümüze ve elimize ulaşamazdı. Çünkü onları salt akılla o gün için anlamak mümkün değildi. Bundan dolayı tavakkuf denilen önemli olgu bizde, hadîs ulemasının, hatta fakihlerin geleneğinde çok kıymetli bir görev yapmıştır.

Raviler, özellikle muhaddis raviler, eğer bir rivayet, rivayetin kanunlarına uyuyorsa, bunu bize kadar sağlıklı bir tarikledir diyerek ulaştırmışlardır. Bu şartları taşımayanları da zayıf veya uydurma olduklarını bilerek nakletmişlerdir. Aklımıza uymuyor diyerek terk etselerdi, bugün birçok önemli rivayetten mahrum kalacaktık.. Aktarılan bu rivayetlerin bir kısmı, o günün uleması tarafından izah edilememiş olabilir; bunların sahih isnadlarla nakledildiğini gören raviler, onların kitaplara geçirilmesine vesile olmuşlardır. Bir kısmının ise isnadları zayıf da olsa bu durumu belirterek, onları da korumuşlar ve bugün biz onları tedkik etme imkânına sahibiz.

Kısaca saymaya çalıştığım bu ve benzeri sebeplerle, benim doktoraya başlayacak arkadaşlara üzerinde çalışılmasını tavsiye ettiğim, fakat içine girildiğinde birçok arkadaşın çekindiği bir alan var: Tahammül ve edâ tarikleri yani rivayet metotları konusu. Araştırmaya, çalışmaya değer bir konu oldu-

ğu inancındayım. Bu tarikler hakkında usul kitaplarında verilen bilgilerle yetinmek zorunda kalıyoruz. İşte sema', kıraat, icazet, kitabet vs. Biz bunları bir bilgi alanı olarak okutuyoruz, tamam da bunlarla hangi âlimler hangi rivayetleri, hangi cüzleri, sahifeleri, kitapları almışlar ve bu alışın bize kadar ulaşan yolu hangi merhalelerden geçmiş? Bunlar bilinse ne olur, bilinmese ne olur denilmemeli, önemsenmeli ve önemi anlatılmalı diye düşünürüm?

Çünkü tarihi belgeler artık bugün için çok kıymet ifade ediyor. Bunlardan daha sağlam belge olabilir mi? Her kitabın bir tarihini, hikâyesini yazmak gerekiyor. Çünkü bizim kitaplarımızın hangi tarikle ve kimler tarafından aktarıldığı, sonraki asırlara nasıl ulaştığı genellikle her kitabın başındaki isnad zincirinde yer alıyor. Bu ne kadar önemli bir hazinedir? İşte bunun gerçekçi bir tarihi yazılır, romanı yazılır diyorum.

Bir öğrencimize, İbn Hacer'in "el-eimmetü min Kureyş" hadîsi ile ilgili, 52 varaktan oluşan ve bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan bir eserini yüksek lisans tezi olarak çalıştırdım. Bu eser, konu ile ilgili bütün rivayetleri bir araya getirmiş ve her bir rivayetin bütün tariklerini göstermiş, ahîh, hasen, zayıf, mevzu hepsini değerlendirerek bir arada toplamış. Ondan önce de böyle eserler telif eden, bir tek hadîsin onlarca tarihini gösteren kitaplar var. Bu durum bize bir gerçeği gösteriyor:

Muhaddisler, her bir rivayetin üzerinde çalışmış, emek vermiş ve kendi güçleri ölçüsünde bir neticeye varmış, bunu da ilim âleminin ıttılâna sunmuşlardır.

İşaret etmek istediğim ve sizlerle paylaşmak istediğim bir başka nokta daha var. Her arkadaşımız isabetli bazı konulara vurgu yapıyor. Bu gerçekten çok memnuniyet verici ve sevindirici bir durum. Hadislerle ilgili yüzlerce rivayet ve dirayet kitabı bulunmaktadır. Bunlar binlerce ciltten oluşuyor. Elbette bütün kitaplar aynı ayarda ve değerinde değildir, böyle bir iddia bilimsel de olamaz. Fakat bazı kimselerin küçümsediği, ya da önemsemediği diyeyim, hadîs şerhleri bize çok büyük ve önemli bilgiler sunuyor. Çünkü bize kadar ulaşamamış, kaybolmuş bazı kitapların bilgilerini orada buluyoruz.

Bir rivayetin başka hangi isnad ve lafızlarla nakledildiğini de orada görebiliyoruz.

Bugünlerde bir araya gelmemize vesile olsun ve bilgilerimizi tazeleyelim diye bir grup arkadaşla yeniden bir Nevevî kırk hadîsi okuyoruz. Birkaç şerhine de bakmaya çalışıyorum. Nevevî gibi muahhar dönem âlimi bir muharririn eserine yapılan şerhlerde bile bir hadîs hangi farklı lafızlarla rivayet edilmiş, nerede var, kim rivayet etmiş gibi soruların cevabını ve başka önemli özellikleri bulabiliyoruz.

Önceki dönem eserlerine yapılan şerhlerde daha çok ve fayda sağlayıcı bilgiler var. Bunları küçümseyen ve kıymet atfetmeyen görüşlere rastlıyoruz. Bu yaklaşımların isabetli olmadığı kanaatindeyim. Netice itibarıyla hadîs ilimlerinin tetkikinde ve özellikle metin tenkidinde şerhlerin de hesaba katılması gerekir diye düşünüyorum. Ben şahsen hadîsleri değerlendirme, inceleme ve tenkitte kaynaklarımızın önemlilerinden birinin de şerhler olduğunu ve bunların sonrakilere, bizlere çok malzeme sunduğunu görüyorum, bütün şerhler değerlidir gibi bir iddia sahibi değilim, ama ihmal edilmemesi gerektiği kanaatimi belirtmek isterim.

Temas etmek istediğim son konu şudur: Yorumlarından hareketle bir hadîsin uydurma, yanlış ve asılsız olduğunu söyleme alışkanlığından vazgeçmek gerekiyor. Yorum, kişilerin mezhebine, meşrebine, ideolojisine ve benzer özelliklerine göre değişebiliyor. Dolayısıyla tamamen indî mütalaa şeklinde olan yorumları hadîsten apayrı bir şey olarak düşünmek lazımdır. Bu sadece hadîsle ilgili olmayıp, aynı durumu Kur'ân âyetlerinin indî tefsir/tevil/yorumlarında da görüyoruz.

Böyle bir sebeple nasıl yanlış yorumlanan âyet hakkında şüpheye düşmemiz gerekmiyorsa, sıhhati sabit olan sünnet ve hadîs malzemesi hakkında da zihinlerde şüphe uyandırmamak gerekir. Kur'ân'dan, hadîs ve sünnetten, hatta dinimizin çok temel bilgilerinden mahrum bazı kimselerin bir hadîs, bir peygamber buyruğu duydukları zaman dudak bükerek, "Kur'ân'da var mı?" gibi bir soru sormaları öğrenme arzusuyla açıklanamaz. Mevzu hadîsi Buhârî'nin Sahih'inde aramak gibi bir bid'atın ortaya çıktığını görmek ve

bunu birtakım meslektaşlarımızın yapması gerçekten insanı üzüyor. Umarım bu toplantımız bu konularda da faydalı olur.

Kıymetli meslektaşımız sayın Polat'a gayreti için ve sizlere sabrınız için teşekkür ederim.